

# התשוקה הסודית של האנטישמיות החדשה

**ה**במאי הדני המהולל, לארס פון טרייר, בוודאי רק חמד לו לצון כשהכריז, במהלך מסיבת עיתונאים בפסטיבל קאן האחרון, כי הוא "מבין" את היטלר, "ואפילו קצת מזדהה" אתו. לנוכח המבוכה שהסבו דבריו לנוכחים, מיהר פון טרייר – מחולל שערוריות ותיק – להבהיר כי הוא אינו "נגד היהודים", על אף ש"ישראל היא קוץ בתחת", כלשונו. אלא שהאבן שהשליך כבר פגעה בתחתית הבאר, וגם ההתנצלות שפרסם מאוחר יותר לא הפיגה את הרושם הקשה שהותירו התבטאויותיו. פון טרייר הוכרז כ"אישיות לא רצויה" באירוע הקולנוע היוקרתי, ומיהר לבושתו לעזוב את המקום.<sup>1</sup> ספק אם רווה נחת ממליצי היושר שנחלצו לעזרתו: סגן שר התרבות של איראן – מדינה שאינה ידועה דווקא בפתיחותה התרבותית המופלגת – מיהר להוקיע בפומבי את היחס שלו זכה הבמאי וקבע כי מדובר ב"כתם שחור" בהיסטוריה של הפסטיבל.<sup>2</sup> ייתכן בהחלט שהאמירות השערורייתיות של פון טרייר היו לא יותר ממפגן קלוקל של "הומור דני", כפי ששב וטען לאחר התקרית.<sup>3</sup> אלא שנדמה כי היוצר המוערך לא היה מרהיב עוז להשמיע הצהרות כה מקוממות אילולא חש שהרסן כבר הותר ממילא. ואמנם, אף שהתקשורת ודעת הקהל הגיבו בחומרה לפרובוקציה, ובצדק, הרושם הזה אינו מוטעה לחלוטין. עמדות אנטישמיות במופגן, שנתקלו עד לא מכבר בחומה של בוז וסלידה, מסתננות זה זמן-מה אל ליבת השיח הציבורי באירופה, ודמויות מרכזיות בחיי הרוח והתרבות אינן נרתעות מהשתלחויות בוטות בעם היהודי. המוזיקאי היווני עטור התהילה מיקיס תיאודורקיס, למשל, הכריז ב־2003 כי היהודים הם "שורש הרוע"

---

בעולם.<sup>4</sup> לאחר שחולל סערה, מיהר תיאודורקיס להסביר כי דבריו כוונו אך ורק נגד ממשלת ישראל ויועציו היהודים של נשיא ארצות-הברית,<sup>5</sup> אולם ריאיון שהעניק לאחרונה לרשת טלוויזיה יוונית לא הותיר מקום לספק. "אני גם אנטישמי וגם אנטי-ציוני", הודה תיאודורקיס, והדגיש ש"כל מה שקורה בעולם קשור לציונות".<sup>6</sup>

ז'וזה סאראמאגו, חתן פרס נובל לספרות לשנת 1998, השמיע זמירות דומות. "השיטות שנוקט הצבא של ישראל בשטחים", הצהיר במהלך ביקור ברמאללה, "מזכירות את שיטות הפעולה של מחנות ריכוז כמו אושוויץ... זה אותו הדבר גם אם מתחשבים בהבדלי הזמן והמקום".<sup>7</sup> בדומה לתיאודורקיס, התעקש גם סאראמאגו כי הביקורת החריפה שמתח על המדינה היהודית לא הייתה נגועה באנטישמיות. ואולם, ההכחשה הנמרצת לא עלתה בקנה אחד עם הדברים שהשמיע הסופר הפורטוגזי חודשים ספורים לאחר מכן, בעת ביקורו בברזיל. היהודים, קבע סאראמאגו באותה הזדמנות, "אינם ראויים עוד לסימפטיה בגין סבלם בשואה". "הם לא למדו דבר ממה שאירע להוריהם ולסביהם", הוסיף.<sup>8</sup>

היהודים בכלל, והישראלים בפרט, פיתחו עור קשיח בחלוף הדורות; מי שחוו ניסיונות חוזרים ונשנים להכחדה פיזית אינם אמורים להתרגש מהתקפות מילוליות, מקוממות ככל שתהיינה. אבל התבטאויותיהם של תיאודורקיס ושל סאראמאגו הפתיעו רבים והסבו אכזבה מרה למעריציהם בישראל. תיאודורקיס הרי נלחם כל חייו בדיכוי ואף הלחין את "הבלדה על מאוטהאוזן", יצירה קורעת לב על השואה, ואילו מספריו של סאראמאגו נשקפות חמלה אינסופית ואהבה עמוקה לאנושות הסובלת. כיצד זה ניטעה בשני הומאניסטים מושבעים אלה השנאה עתיקת היוםין שהניעה את האדם לבצע את הנורא בפשעיו?

נדמה שהדיון הציבורי בעניין "האנטישמיות החדשה" חדור בתחושת עלבון, הנובעת במידה רבה מן הציפייה הנכזבת שכל מי שחורת על דגלו את המלחמה בגזענות ובדעה הקדומה יבחר להתייצב לצד האומה הנרדפת ולא נגדה. חלק מן המותקפים, המתקשים לעכל את המתרחש, חוזרים ומדגישים כי הוקעה חריפה של מדינת ישראל ושל הציונות אינה מעידה בהכרח על רגשות שליליים כלפי העם היהודי בכללו; המניע לגינוי כזה, הם מטעימים, עשוי להיות דווקא דאגה עמוקה לאיכותם המוסרית של היהודים. אחרים, המחזיקים בנקודת מבט פסימית יותר, חוזרים על המנטרה "עולם כמנהגו נוהג" וכורכים יחדיו צוררים ומקטרגים מכל הדורות. אלה גם אלה נאחזים בהנחות מוקדמות מסוימות,

---

דוגמת האמונה כי שוחרי טובתה של האנושות אינם יכולים שלא להאיר פנים גם ליהודים, או הסברה שגם הגרסה הנוכחית, ה"פרוגרסיבית", של האנטישמיות מונעת, בסופו של דבר, על ידי אותה סלידה מוכרת מן הזר והשונה. הנחות אלה נוחות אולי למחזיקים בהן, אך אינן מתיישבות עם המציאות. הגל האנטישמי השוטף כיום את המערב הוא תופעה צפויה ומפתיעה בעת ובעונה אחת, אך מה שעושה אותו למאתגר במיוחד הוא השילוב הבלתי אפשרי לכאורה בין שלילת העם היהודי ובין – מוזר ככל שיישמע הדבר – ערגה למה שאמורים היהודים לגלם. תמהיל ביזארי כל כך מצריך, ללא ספק, בירור יסודי, אבל תחילה עלינו להיפרד לשלום מכמה מוסכמות רווחות אך שגויות, המחבלות ביכולת להבין את הכוחות הניצבים מולנו ואת האיום הממשי הטמון בהם.

**ה** הנחה המוקדמת הראשונה הדורשת בחינה מחדש מובלעת כבר בהבחנה המקובלת בין "אנטישמיות חדשה" ל"אנטישמיות ישנה". נקודת המוצא להבחנה זו היא הסברה כי האנטישמיות הפורחת כיום בקרב חוגים הדוגלים באידיאולוגיה אוניברסלית היא בגדר חידוש בהשוואה לגרסה המסורתית של שנאת ישראל, שהייתה תולדה של עימות בין שתי זהויות פרטיקולריות – אומה מסוימת או "גזע" כלשהו מזה והעם היהודי מזה. ואמנם, שואת יהודי אירופה, הטראומה הקשה ביותר בהיסטוריה של בני עמנו, חיזקה מאוד את הרושם – שהפך כבר לקלישאה שאין מערערים עליה – שהאנטישמיות היא ביטוי קיצוני של גזענות במובנה הרחב.<sup>9</sup> ואולם, די בסקירה מרפרפת כדי להיווכח שהצורה הדומיננטית והפופולארית יותר של האנטישמיות לאורך ההיסטוריה צמחה דווקא מתוך פרדיגמות אוניברסליות, שהתקשו להשלים עם קיומו של פרטיקולריזם יהודי.

עם ישראל התחכך לראשונה בחסידיה של השקפת עולם אוניברסלית עם הופעת ההלניזם. הציוויליזציה ההלניסטית, ששגשגה במשך קרוב לשלוש מאות שנה, רוממה את המורשת היוונית והפיצה אותה בכל המרחב העצום שנכבש בידי גיסותיו של אלכסנדר מוקדון. במסגרת הכמו-מיסיונרית הזו, הופשטה ה"יוונית" מתואי גיאוגרפי והפכה לזהות אינקלוסיבית, המזמנת אליה מצטרפים חדשים.<sup>10</sup> "להלניזם הייתה תודעה של שליחות תרבותית, והתרבות ההלניסטית נפוצה לא רק כפרי של מגעים בלתי נמנעים בין חלקי אוכלוסייה שונים, אלא כחלק ממדיניות מכוונת", כותב ההיסטוריון יעקב שביט. "ההלניזם

---

היה ציוויליזציה מבוללת ומטמיעה בעלת ממד קוסמופוליטי, א־לאומית וא־אתנית. היא ראתה ב'תרבות' את המצע לשותפות האנושית, ולא ב'גזע' או ב'דת'.<sup>11</sup>

ההתנגשות בין ההלניזם ליהדות הייתה בלתי נמנעת, וכפי שיודע כל מי שחגג אי־פעם את חג החנוכה – גם אלימה במיוחד. המערכה ניטשה בשדות קרב בארץ ישראל, בחוצות הערים המעורבות קיסריה ואלכסנדריה ואף בכתבי היסטוריונים. הטקסטים הראשונים המציגים תעמולה אנטי־יהודית מובהקת נכתבו בידי מלומדים הלניסטים דוגמת מנתון, דיודורוס הסיקילי, ליסימאכוס והנודע בכולם – אפיון, מנהל המוזיאון באלכסנדריה, שלו הקדיש יוסף בן מתתיהו חיבור פולמי מזהיר. כתביהם כוללים שלל האשמות נגד היהודים, המתוארים כעם יהיר ונבזי העוסק בפולחנים משונים ומקפיד להרחיק עצמו משאר האנושות.<sup>12</sup> לטענת דיודורוס, ה"מיזנתרופיה" וה"קסנופוביה" של היהודים כמעט שהביאו עליהם כליה בהזדמנות אחת לפחות: במהלך המצור שהטיל המלך הסלווקי אנטיוכוס השביעי "סידטס" על ירושלים, בשנים 135–134 לפנה"ס לערך, הפצירו בו יועציו

לכבוש את העיר בסערה ולמחות כליל את העם היהודי, מאחר שרק הם מכל העמים נמנעו מקשרים עם כל עם אחר וראו בכל בני האדם אויבים. עוד הם ציינו שאבות אבותיהם של היהודים גורשו מכל שטח מצרים בתור כופרים שנואי האלים. שכן במטרה לטהר את הארץ, כל אלה שנשאו על גופם סימנים לבנים וסימני צרעת קובצו יחדיו וגורשו אל מעבר לגבול, כמי שמארה רובצת על ראשם; הפליטים כבשו את סביבות ירושלים, ומשארגנו את עם היהודים הפכו את שנאתם לאנושות למסורת, ולשם כך הנהיגו חוקים תמוהים בתכלית: לא להסב לסעודה עם בני עם אחר כלשהו, וגם לא לגלות כלפיהם ולו שמץ של רצון טוב.<sup>13</sup>

אין זה מקרה שהפרדיגמה האוניברסלית השנייה<sup>14</sup> שקראה תיגר על עם ישראל היא יציר כפיו של יהודי הלניסטי – פאולוס (שאל התרסי). התיאולוגיה הפאולינית ביקשה, כידוע, להעתיק את הבחירה האלוהית מן הקולקטיב היהודי – "ישראל שבבשר", הדבק עדיין במצוות התורה – אל כל בני האדם המקבלים על עצמם את האמונה בישו המשיח – "ישראל שברוח". בקהילת המאמינים החדשה, כתב פאולוס באיגרוח אל הגלטים, "אין עוד יהודי ולא יווני, אין עבד ולא בן חורין, אין זכר ולא נקבה כי כולכם אחד אתם במשיח ישוע; ואם למשיח אתם – הנכם זרע אברהם ויורשים כפי ההבטחה".<sup>15</sup> היהודים, המתעקשים

לאטום את לבם בפני הבשורה האמיתית, איבדו אפוא את מעמדם המיוחד כשלוחיו של האל עלי אדמות. אף על פי כן, הכנסייה ייעדה להם תפקיד בדרמה ההיסטורית: גורלם המר וההשפלות שנפלו בחלקם נתפסו בעיני הנוצרים כראיה ניצחת לשגיאה המרה ששגו כאשר דחו את ישו.<sup>16</sup> "לאחר שהובסו באופן פתטי בידי הרומים וגורשו לגמרי מארצם (כאשר זרים כבר שלטו בהם), ונפוצו לכל עבר (כך שאין בהם מחסור בשום מקום), מעידים הם לנו באמצעות כתבי הקודש שלהם שלא המצאנו את הנבואות המדברות על ישו", כתב הבישוף אוגוסטינוס מהיפו בחיבורו המפורסם קריית האל (*De Civitate Dei*). "לכן כאשר אין הם מאמינים בכתבי קודשינו, כתבי קודשיהם, שאותם הם קוראים כעיוורים, מתגשמים בהם... כי אנו מבינים שלמען העדות הזאת, שהם מספקים לנו בניגוד לרצונם, בכך שהם מחזיקים בספרים האלה ושומרים עליהם, הם מפוזרים בין כל העמים, בכל מקום שכנסייתו של ישו פורשת כנפיה".<sup>17</sup>

"דוקטרינת העד" הוסיפה לעצב את עמדתה של הכנסייה כלפי היהדות במשך מאות רבות בשנים – ומבחינות מסוימות, אפשר גם לברך על כך. אוגוסטינוס אמנם הוקיע את היהודים במילים חריפות, אך גם הורה לנוצרים להתיר להם לשמור על הווייתם הנבדלת והמתבדלת ולא להקזיז את דמם. "אל תהרגם, פן ישכחו עמי, הניעמו בחילך", ציטט את ספר תהלים.<sup>18</sup> ואמנם, אף על פי שהנצרות הקתולית רדפה את היהודים והתאנתה להם בדרכים שונות ומשונות במשך תקופה ארוכה, ואף שהנחיותיהם של אוגוסטינוס ושל התיאולוגים והאפיפיורים שאימצו את עמדתו בעניין הופרו לעתים מזומנות בידי שליטים, כמרים והמונים מוסתים, קיומו הפיזי והרוחני של עם ישראל מעולם לא הועמד בסכנה ממשיית בצלו של הצלב.<sup>19</sup>

הנאורות הביאה, ככלל, לשיפור משמעותי במצבם של היהודים, שנחלצו בהשפעתה מן הגטאות והתערו בחברה האירופית הכללית. ועם זאת, גם בחממה שטופת שמש זו נבטו גידולים של שנאה אנטישמית יוקדת – ולא במקרה. מול הכמיהה לשחרורה של האנושות מכבלי האמונה התפלה והמנהג העבש, ניצב עדיין חלק גדול מן העם היהודי כמין חריג מזדקר, הממאן לוותר על שונותו ואף מתהדר בה להכעיס. וולטר, אויבה המושבע של הדעה הקדומה, פנה אל היהודים במילים נוטפות ארס: "התעליתם על כל האומות במעשיות גסות, בהתנהגות נלוזה ובברבריות. אתם נענשים על כך; זה גורלכם".<sup>20</sup> סנטימנטים דומים אפשר למצוא גם בכתביהם של דידרו וד'הולבאך, שגינו את נטייתם של היהודים לבדלנות ולקנאות דתית.<sup>21</sup> עמנואל קאנט, החשוב בהוגי הדעות של הנאורות, הפציר ביהודים לקבל על עצמם בפומבי את הנצרות וללמוד את האוונגליון

כדי לזכות בשוויון זכויות אזרחי ולהביא בכך ל"המתת החסד של היהדות", כלשונו.<sup>22</sup> האוניברסליות החדשה, ההומאניסטית והרציונליסטית, ביקשה, כך מתברר, "להעלים" את היהודי עוד לפני שהרעיון החל להלך קסם על יריביה האידיאולוגיים. "האנטישמיות המודרנית, החילונית", מסכם ההיסטוריון וחוקר היהדות אברהם ארתור הרצברג, "נתגבשה לא כתגובה על ההשכלה והמהפכה, אלא בתוך ההשכלה והמהפכה עצמן".<sup>23</sup>

עד סוף המאה התשע-עשרה מצאו עצמם היהודים כשהם מותקפים ללא הרף משמאל ומימין. אי-אפשר להפריז בנזק שהסבה ההסתה הפרועה של לאומנים וגזענים דוגמת וילהלם מאר, קרל לואגר, ריכרד ואגנר ואדואר דרימון, אולם גם אישים בולטים מן הקוטב האחר של הספקטרום הפוליטי – לוחמים ללא חת למען ערכי השוויון והחירות – תרמו תרומה נכבדת למרקחת השנאה. שארל פורייה ראה ביהודים אומה של רמאים וגזלנים; קרל מרקס בז לחמדנותם ולנצלנותם; ופירי ז'וזף פרודון, מן האבות המייסדים של האנרכיזם, קבע כי "היהודי הוא אויבו של המין האנושי; יש לשלוח אותו חזרה לאסיה או להשמיד אותו".<sup>24</sup> על השורשים העמוקים שהכתה האנטישמיות במחנה הקדמה תעיד העובדה שאפילו ז'אן ז'ורס, המנהיג הסוציאליסטי שיצא להגנתו של דרייפוס – וזכה שרחובות בישראל ייקראו על שמו – לא היה חף מאיבה ליהודים. ב-1895, אותה שנה ממש שבה נשללו דרגותיו של דרייפוס בטקס משפיל, פרסם ז'ורס מאמר בעיתון חדשות טולוז, שבו הלין על נכונותם של האלג'יראים להסכין עם הנוכחות היהודית בקרבם. "מדוע אין תנועה אנטישמיות אמיתית באלג'יר, לנוכח העובדה שהיהודים מפעילים שם שיטות של נישול ושל סחיטה כנגד האוכלוסייה הערבית?" תמה.<sup>25</sup> כך התנסח אדם הנחשב לסמל נערץ של השמאל הצרפתי עד עצם הימים האלה; ואם הדברים נשמעים מוכרים, הרי זה משום שזמירות דומות בוקעות כיום מגרונותיהם של רבים האמונים אף הם על ערכי השוויון, הצדק החברתי ואהבת האדם.

**ה**אנטישמיות החדשה נעה אפוא בנתיב שנסלל בידי שלוש פרדיגמות אוניברסליות קודמות – ההלניזם, הנצרות הקתולית והמודרניות; ובכל זאת, יש בה מן החידוש. החידוש הזה אינו טמון בחיבור בין השקפת עולם פרוגרסיבית ובין אנטישמיות – שילוב שימיו כימי הפרוגרסיביות עצמה – אלא בצביונה הפלורליסטי של האידיאולוגיה האוניברסלית, שאחריה נמשך לבם של רדיקלים וליברלים בני זמננו. אין זו הקוסמופוליטיות המודרנית מן

---

הזן הקאנטיאני, למשל, החותרת לבטל את כל הפרטיקולריזמים האתניים והלאומיים בשמה של איזו הרמוניה כלל-אנושית, אלא הלך רוח פוסט-מודרני, המתנער מכל יומרה לטוטליות וחורת על דגלו דווקא את ההכרה בשונות ואת קבלת ה"אחר". לא זו בלבד שאין הוא שולל את הפרטיקולרי בתור כזה – הוא מעלה אותו על נס; הוא חוגג את הריבוי ואת הגיוון התרבותי, האתני והדתי.

כיצד מתיישבת אידיאולוגיה הדוגלת בפתיחות ובסובלנות מופלגות כל כך עם פסילתו של פרטיקולריזם ספציפי אחד – זה של העם היהודי? התשובה המקובלת גורסת כי מדובר בתגובה אלרגית לדבקותה של הציונות בדגם האתנוצנטרי של מדינת הלאום. בעיני מבקרי הדגם הזה, ישראל היא ישות לא-לגיטימית מעצם מהותה: מדינת אפרטהייד גזענית, הרומסת ברגל גסה את זכויותיהם של אזרחיה הלא-יהודים – שלא לדבר על מיליוני הפלסטינים המתגוררים בשטחי י"ע, תחת משטר כיבוש ישיר או עקיף. אלא שההתנגדות לציונות, הנצבעת כך בצבעים מוסריים, מסווה לעתים עוינות עמוקה יותר, המופנית כלפי היהודים בכללם. כפי שמציין חוקר האנטישמיות רוברט ויסטריך:

יהודו-פובים שמאליים, בניגוד לקודמיהם לפני מאה שנה, לעולם לא יקראו לעצמם "אנטישמים". אכן, הם מוחים על עצם הטענה שיש להם משהו נגד היהודים. למרות ההכחשות האלה, הם עוסקים בגינויה של ישראל כאחוזי אובססיה. זה זמן מה שהשמאל הקיצוני חולם על פירוקה של "הישות הציונית" השנואה, ועל הפיכתו של העולם ל-Judenstaatrein בשמן של זכויות האדם. בדרך זו הם מבקשים לשלול מן העם היהודי זכות פוליטית שעליה היו מגנים בעוז למען עמים שאינם לבנים – מעל כולם, הפלסטינים – כלומר הזכות להגדרה עצמית לאומית. אנטי-ציונות זו של המחנה השמאלי הרדיקלי, הנוקטת אפליה מובהקת כלפי הלאומיות היהודית, התפשטה כעת אל הזרם המרכזי של השמאל הליברלי, שהרטוריקה שלו מבקשת לחתור ללא הרף תחת הלגיטימציה המוסרית וההיסטורית של המדינה היהודית. ליברלים שמאליים מציגים את ישראל כמדינה שנולדה מתוך "חטא קדמון" של נישול וגירוש אוכלוסייה "ילידית".<sup>26</sup>

מה שמבדיל תעמולה אנטישמית מביקורת לגיטימית הוא, אם כן, ההתעקשות לשפוט את ישראל על פי אמות מידה שמדינות אחרות פטורות מהן והדרישה להפקיע מן היהודים זכות שעמים אחרים רשאים – ואף חייבים –

---

לתבוע לעצמם. ואולם, אי-אפשר לתייג את האנטישמיות החדשה כגלגול נוסף של שנאה ישנה-נושנה; שהרי, במובנים מסוימים, האוניברסליות הפוסט-מודרנית מזדהה עמוקות עם מה שהיהודי מייצג או אמור לייצג – ודווקא ההזדהות הזו היא שמובילה, כפי שנראה, לשלילתו האלימה.

מאמר שפרסם ז'וזה סאראמאגו בעיתון הספרדי אל פאיס ב־2002 עשוי לסייע לנו בהבנת התופעה. בטקסט זה – כתב שטנה אנטישמי לכל דבר – מגנה סאראמאגו לא רק את הגזענות הפתולוגית והאובססיבית, כדבריו, של הציונים, אלא גם את עזות המצח של העם היהודי, התובע לעצמו את מעמד הקרבן על חשבון כל השאר. היהודים, כותב סאראמאגו, "חונכו לאור הרעיון שסבלם של אחרים, ובייחוד הפלסטינים, נחות בהכרח בהשוואה לסבל שחוו הם עצמם בשואה. היהודים מגרדים תמיד את פצעייהם כדי שאלה יסיפו לדמם, כדי שלא יגלידו, כדי שיוכלו להציגם בפני העולם משל היו נס נישא ברמה".<sup>27</sup>

בטינה המהדהדת בהאשמותיו של סאראמאגו משתקף מה שהסוציולוג ז'אן מישל שומון כינה "תחרות בין קרבנות".<sup>28</sup> הלהיטות להתחפר בעמדת הקרבן היא הרי אחד מסימני הזמן. הסובייקט הפוסט-מודרני – אם אפשר לכנותו כך – עבר בהשפעתה רוויזיה מקיפה. אין הוא הכוח הפעיל, המוחק והיוצר שבשבחו דיברו הוגי הנאורות, אלא ברייה פסיבית, מוכה וחבולה, הנרמסת ללא הרף בידי כוחות אימתניים: המדינה, הקפיטליזם הגלובלי, ההגמוניה הגברית, הקולוניאליזם המערבי וכיוצא באלה. בעוד שהמאה השמונה-עשרה חגגה את ניצחון האדם, העידן הנוכחי מקונן ללא הרף על תבוסתו.

ברשימת המדוכאים שמייצר שיח הטרוניה האפנתי אמור היה היהודי לתפוס מקום מיוחד מתוקף היותו הקרבן הארכיטיפי – ולמשך זמן-מה השמאל האירופי אכן הועיד לו את התפקיד הזה. התשוקה להתנער ממשא האשמה הכבד של הנציונל-סוציאליזם ולהציב אנטיזמה ניצחת לפשעיו דחפה בתחילה את חוגי האינטליגנציה הרדיקלית אל הקוטב הנגדי של פילושמיות מופגנת. במאי 1968, לאחר שהרשויות הצרפתיות מנעו מדניאל כהן בנדיט – "דני האדום" ו"היהודי הגרמני" בפי הגוליסטים – לחזור למדינה, יצאו אלפי צעירים לרחובות פריז וקראו בזעם: "כולנו יהודים גרמנים!". "המצעד המאולתר היה גם פסטיבל", נזכר בערגה הוגה הדעות היהודי-צרפתי אלן פינקלקראוט. "הזהות היהודית לא הייתה עוד נחלתם של היהודים בלבד".<sup>29</sup> ההגות האירופית אימצה גישה דומה. אם בעבר התייצבה הפילוסופיה ללא עוררין לצדה של אתונה ביריבותה הנצחית עם ירושלים, הרי מאז שנות השישים של המאה העשרים היא החלה לגלות עניין הולך וגובר באתיקה היהודית, בתיווכם של

הוגי דעות כעמנואל לוינס וז'אק דרידה. המטפיזיקה המערבית, הרציונליזם והמודרניות הורשעו במתן לגיטימציה לאלים ולדיכוי, אם לא בסלילת הדרך לאושוויץ; והחלופה הראויה נמצאה, לכאורה, בארון הספרים של הנרדפים. אליה וקוץ בה: כמושאיו החדשים של פולחן מוסרי נלהב, איבדו היהודים בהדרגה את מוחשיותם והפכו מישים קונקרטיים, בשר ודם, לפיגורות אוניברסליות מופשטות-משהו, המייצגות את הקרבנות עצמה ואת כל מה שנלווה לה – תלישות, ארעיות, העדר ריבונות. "הזהות היהודית אינה זהות", קבעו הוגי הדעות ז'אן לוק ננסי ופיליפ לאקו-לבארט'. "העם היהודי אינו סובייקט, ואין למעשה כל ישות יהודית של ממש... עלינו להבין שבגלל העדר זה של סובייקטיביות, היהודים הם נושאי הבשורה שכל מבנה חברתי או מוסד פוליטי, יהא אשר יהא... אינו מסוגל להגשים עצמו כסובייקט. זהות פוליטית שלמה אינה אפשרית".<sup>30</sup> "היהודים", מתלונן הפילוסוף אלן באדיו (ספק אנטישמי בעצמו), הם "מושג-על", ש"הכול מחויבים להכיר, לכבד ולהשתחוות לפניו אפיים ארצה".<sup>31</sup> בספרו של הפילוסוף ז'אן-פרנסואה ליוטאר, היידגר והיהודים, שראה אור ב-1988, אויתה המילה *juifs* ב-j קטנה, כדי להבהיר שאין היא מציינת קבוצה אתנית ספציפית, אלא את כל המנושלים באשר הם.<sup>32</sup>

אלא שהניסיון לנתק את המסמן "יהודי" מן ההווה הארצית, הפרטיקולרית, לא צלח. המסומן המקורי, הגשמי להחריד, מיאן להסתלק מעל במת ההיסטוריה, ואף הרהיב עוז להגדיר את עצמו מחדש באמצעות מדינת לאום חזקה ומנצחת. אפשר שהיפוך התפקידים הזה לא היה מעורר מורת רוח כה רבה לולא סירבו היהודים לוותר על תביעתם כי האנושות תוסיף להרכין את ראשה בכלימה לנוכח סבלם. מנקודת המבט של האידאולוגיה הקרבנית הייתה זו דרישה בלתי נסבלת, כמובן: יציר הכלאיים של הציונות, האדון-הניצול, עמד, מבחינתה, בסתירה לסדרי עולם מוסריים. האכזבה שעוררה תפנית מקוממת זו הפיחה חיים בטענה כי המדינה היהודית אינה יהודית כלל ועיקר – לא במובן המהותי, לפחות. "שוב אין מוקיעים היום את ייעודם הקוסמופוליטי של היהודים", מסביר פינקלקראוט,

ההפך הוא הנכון: מעלים אותו על נס ובלהט רווי-עצר טוענים נגדם שהם בוגדים בו. היהודיות איננה עוד כשהייתה, אומרים כעת בנימה נוסטלגית, מלבד אולי צדיקים אחדים, כמה מתנגדים ונביאים עיקשים הראויים להערכה משום שאינם מניחים כי ירתיעו אותם, ומעזים להסתכן ולחשוב כפי שהם חושבים. במקום לתהות על המוזרות המדאגה של היהודים, יוצאים נגדם על

---

הצטרפותם אלינו בדיוק בשעה שאנחנו נוטשים את עצמנו, על היטמעותם בקרבנו בעיתוי לא מוצלח, ועל חילופי התפקידים הגורמים להם לשקוע בסגידה למקום הפיזי ובקידוש, בשעה שהעולם הנאור ממיר את דתו בהמוניו לדת העל-לאומית ולפולחן הנדודים.<sup>33</sup>

הניסיון להחליף את היהודי ה"ישן", האקסקלוסיבי להכעיס, בדגם קרבני משופר וחובק-כל שאינו מוגבל לקהילה מסוימת, הפך לכוח המניע של האנטישמיות החדשה. האוניברסליזציה של הנרדפות תבעה את חיסולו – הפיזי או הסימבולי – של הפרטיקולריזם הנרדף. חשוב לעמוד על ההבדל בין השלילה הזו ובין הגישה הקתולית, שבה דנו לעיל: הדוקטרינה האוגוסטינית תפסה את ייסוריהם של היהודים כעונש שנגזר עליהם מן השמים; שום נוצרי לא התקנא בגורלם המר. הסדר המוסרי החדש, הפוסט-לאומי והפוסט-קולוניאלי, מושתת, לעומת זאת, על האידאליזציה של המושפל, ובדיוק משום כך חייב החרגי היהודי, הנאחז בסבלו כמי שמגן על קניינו הפרטי, להיעלם, להיטמע בתוך הכלל.<sup>34</sup>

האצטלה הצדקנית שבה מתעטף זן ייחודי זה של שנאת ישראל מקשה מאוד את המאבק בו ועשויה לסמא את עיניהם של אנשי מצפון. אקטיביסטים ואינטלקטואלים שוחרי טוב – ובהם גם ישראלים – מתפתים להתגייס למערכה הציבורית המתלהטת נגד המדינה הציונית במחשבה שכך הם ממלאים את חובתם המוסרית לאנושות ואף לעם היהודי. גינוים את ישראל לוקה תכופות בלהיטות יתר, מתוך תשוקה עזה לרצות את שותפיהם למאבק. אין הם "אוטו-אנטישמים", כפי שטוענים מבקריהם; הלוא אין זו הפעם הראשונה שכוונות ראויות משרתות מבלי דעת מטרה נואלת. מותר לקוות שההתפכחות בוא תבוא – וכי לא יהא זה מאוחר מדי.

אסף שגיב

סיון התשע"א / יוני 2011

## הערות

1. ראה סוכנויות הידיעות, "בעקבות הסערה: 'פון-טרייר מסולק מקאן'", Ynet, 19 במאי 2011, [www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4071154,00.html](http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4071154,00.html).
2. אמיר בוגן וסוכנויות הידיעות, "ומי מתייצב לצד פון טרייר? המשטר האיראני", Ynet, 24 במאי 2011, [www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4073425,00.html](http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4073425,00.html).
3. אורי קליין, "שיחת היום: 'לארס פון טרייר, איזה מין הומור יש בו הבנה והזדהות עם אדולף היטלר?'" הארץ, 21 במאי 2011.
4. דיאנה בחור-ניר, "המלחין היווני תאודורקיס: היהודים הם שורש הרוע", Ynet, 11 בנובמבר 2003, [www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-2815776,00.html](http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-2815776,00.html).
5. "תאודורקיס: אינני מבין מדוע דבריי עוררו סערה בישראל", Ynet, 13 בנובמבר 2003, [www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-2816975,00.html](http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-2816975,00.html).
6. ויקטור אליעזר, "תאודורקיס מודה: אני אנטישמי ואנטי-ציוני", nrg מעריב, 8 בפברואר 2011, [www.nrg.co.il/online/1/ART2/209/952.html](http://www.nrg.co.il/online/1/ART2/209/952.html).
7. מיה סלע, "מת זוכה פרס נובל לספרות ז'וזה סאראמאגו, 1922–2010", עכבר העיר Online, 20 ביוני 2010, [www.mouse.co.il/CM.articles\\_item,1018,209,51043,.aspx](http://www.mouse.co.il/CM.articles_item,1018,209,51043,.aspx).
8. Anti-Defamation League, "Portuguese Nobel Laureate's Remarks on Jews and the Holocaust Are 'Incendiary and Offensive,'" press release, October 15, 2003, [www.adl.org/presrele/asint\\_13/4370\\_13.htm](http://www.adl.org/presrele/asint_13/4370_13.htm).
9. האמנה הבינלאומית בדבר ביעורן של כל צורות האפליה הגזעית משנת 1966 מגדירה גזענות כ"כל הבחנה, הוצאה מן הכלל, הגבלה או העדפה, המיוסדות על נימוקי גזע, צבע, ייחוס משפחתי, מוצא לאומי או אתני, שמגמתן או תוצאתן יש בהן כדי לסכל את ההכרה, ההנאה והשימוש, או לפגום בהכרה, בהנאה או בשימוש, על בסיס שווה, של זכויות האדם וחירויות היסוד בחיים המדיניים, הכלכליים, החברתיים, התרבותיים או בכל תחום אחר בחיי הציבור". ראה [www2.ohchr.org/english/law/cerd.htm](http://www2.ohchr.org/english/law/cerd.htm); [www.btsalem.org/hebrew/international\\_law/Convention\\_on\\_the\\_Elimination\\_of\\_Racial\\_Discrimination](http://www.btsalem.org/hebrew/international_law/Convention_on_the_Elimination_of_Racial_Discrimination).
10. בהקשר זה ראה עירד מלכין, מיהו יווני? אתניות וזהות ביוון העתיקה (תל אביב: משרד הביטחון, 2003), עמ' 149–160.
11. יעקב שביט, היהדות בראי היוונויות (תל אביב: עם עובד, 1992), עמ' 267.
12. ראה בהקשר זה פטר שפר, 'ידופוביה: גישות כלפי היהודים בעולם העתיק, תרגם להד לזר (תל אביב: הקיבוץ המאוחד, 2010).
13. מצוטט אצל שפר, 'ידופוביה, עמ' 39.
14. בעיקרון, ניתן להחשיב גם את הפילוסופיה הסטואית, שזכתה להשפעה עצומה באימפריה הרומית, כאידיאולוגיה אוניברסלית שרחשה טינה ליהדות. ואולם, האיבה שהביעו

---

סטואיקנים כסנקה וטקיטוס כלפי היהודים הייתה קרובה ברוחה לשנאת ישראל ההלניסטית, ובמובנים רבים נבעה מאותו מקור.

15. הברית החדשה, איגרת אל הגלטים 28:3-29.

16. לניתוח מקיף של תפיסת היהודי בתיאולוגיה הנוצרית עד המאה השלוש-עשרה ראה ג'רמי כהן, כעיוור במראה: היהודי בתפיסה הנוצרית בימי הביניים, תרגמה אביבה גורן (ירושלים: מרכז זלמן שזר, 2002).

17. מצוטט אצל כהן, כעיוור במראה, עמ' 35.

18. תהלים נט:יב. מצוטט אצל כהן, כעיוור במראה, עמ' 36.

19. האנטישמיות הנוצרית, ראוי להדגיש, נטתה אמנם להתפרצויות מזדמנות של שנאה רצחנית, אך לא הצמיחה מדיניות רשמית שחתרה לחיסול מוחלט. גם כאשר גורשו היהודים מחלק אחד של העולם הנוצרי – ספרד, למשל, או אנגליה – נמצא להם בדרך כלל מקלט בחלק אחר שלו.

20. Voltaire, *Toleration and Other Essays*, trans. Joseph McCabe (New York: G.P. Putnam's Sons, 1912), p. 251.

21. William I. Brustein, *Roots of Hate: Anti-Semitism in Europe before the Holocaust* (Cambridge: Cambridge University, 2003), pp. 78-80.

22. עמנואל קאנט, ריב הפקולטות, תרגם יפתח הלרמן-כרמל (תל אביב: רסלינג, 2007), עמ' 57.

23. אברהם הרצברג, תנועת ההשכלה והיהודים בצרפת, תרגם אהרן אמיר (ירושלים: כתר, 1971), עמ' 6.

24. Stewart Edwards, ed., *Selected Writings of Pierre-Joseph Proudhon*, trans. Elizabeth Fraser (New York: Anchor Books, 1969), p. 228.

25. מצוטט אצל Bernard-Henri Lévy, *Adventures on the Freedom Road: The French Intellectuals in the 20th Century*, trans. Richard Veasey (London: Harvill, 1995), p. 81.

26. Robert Wistrich, *European Anti-Semitism Reinvents Itself* (New York: The American Jewish Committee, 2005), pp. 11-12, [www.ajc.org/atf/cf/%7B42D75369-D582-4380-8395-D25925B85EAF%7D/wistrich.pdf](http://www.ajc.org/atf/cf/%7B42D75369-D582-4380-8395-D25925B85EAF%7D/wistrich.pdf).

27. מצוטט אצל Paul Berman, "Bigotry in Print. Crowds Chant Murder. Something's Changed," *Forward*, May 24, 2002, [www.travelbrochuregraphics.com/extra/bigotry\\_in\\_print.htm](http://www.travelbrochuregraphics.com/extra/bigotry_in_print.htm).

28. Jean-Michel Chaumont, *La concurrence des victimes: génocide, identité, reconnaissance* (Paris: La Découverte, 1997).

29. Alain Finkielkraut, *The Imaginary Jew*, trans. Kevin O'Neill and David Suchoff (Lincoln and London: University of Nebraska, 1994), p. 17.

- 
- Philippe Lacoue-Labarthe and Jean-Luc Nancy, "From Where is Psychoanalysis Possible?" trans. Brian Holmes, *JEP - European Journal of Psychoanalysis* 17 (Summer-Winter 2003), pp. 3-20. 30
- Alain Badiou, *Polemics*, trans. Steve Corcoran (London and New York: Verso, 2006), p. 218. 31
- Jean-François Lyotard, *Heidegger and "the jews"*, trans. Andreas Michael and Mark S. Roberts (Minneapolis: University of Minnesota, 1990). 32
33. אלן פינקלקראוט, בשם האחר: הרהורים על האנטישמיות שבפתח, תרגמה שולמית הרן (ירושלים: שלם, 2004), עמ' 23-24.
34. מבחינה זו, אפשר להצביע בכל זאת על דמיון בין האנטישמיות החדשה ובין התיאולוגיה הנוצרית: בדיוק כמו פאולוס וממשיכי דרכו, אף היא שואפת להחליף את ישראל שבבשר בישראל שברוח.